

ISBN-978-81-954215-3-4



Mahatma Phule Shikshan Sanstha's

# **Karmaveer Bhaurao Patil College,**

Urun-Islampur, Tal. Walwa, Dist. Sangli, Maharashtra

Reaccredited by NAAC with 'A' Grade (CGPA 3.17)

In association with Shivaji University, Kolhapur &  
Prof. N.D. Patil Pratishthan



One Day Interdisciplinary National Conference on

## **'Contribution of Prof. Dr. N. D. Patil in the Formation of Prograssive Maharashtra'**

Organized by

Department of Sociology, Hindi & IQAC

10<sup>th</sup> March, 2022

Editor in Chief  
**Dr. Trupti S. Thorat**

Co-editor  
**Dr. Prakash M. Athavle**

IQAC-Coordinator  
**Dr. Pramod A. Ganganmale**

Vice Principal  
**Dr. Nitin S. Shinde**

Principal  
**Dr. Arun B. Patil**



## INDEX

Sr. No.	Name	Name of the College	Name of the Paper	Page No.
1	Prof. Pandharinath Dattatray Patil	Nemgonda Dada Patil Night College, Sangli	प्रा. एन. डी. पाटील यांचे शेतकरी कामगार पक्ष राजकीय व सामाजिक क्षेत्रातील योगदान	01
2	Prof. Dr. Prakash Yashavant Burute	Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalay borgoan. Tal. Walwa. Dist. Sangli	सर्वसामान्यांचा कैवरी : डॉ. एन. डी. पाटील	06
3	Prof. Papita Pralhad Kambale	Shivaji University Kolhapur	प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील : समाजकार्याचा आदर्श दीपस्तंभ	10
4	Prof. Sambhaji S. Kambale	Shripatrao Chougule Arts and Science College, Malvadi- Kotoli	सामाजिक कार्यकर्ता : प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील	14
5	Prof. Dr. Trupti Thorat	Karmaveer Bhaurao Patil College, Urun Islampur	प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील : सामाजिक चळवळीचा आधारस्तंभ	16
6	Prof. Dr. Ramchandra Ghule	Malati Vasant Dada Patil Kanaya Mahavidyalay Islampur	नाही रे वर्गाच्या लोकलढ्याचे योद्धा विचारवंत : भाई प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील	18
7	Prof. Sachin Garud	Karmaveer Bhaurao Patil College, Urun Islampur	भाई एन. डी. पाटील यांचे योगदान आणि आधुनिक महाराष्ट्राच्या पुरोगामित्वाचा अर्थ	34
8	Prof. Dr. Sunada Ram Parit	Karmaveer Bhaurao Patil College, Urun Islampur	दृष्टा समाजसेवक : भाई एन. डी. पाटील	39



One Day Interdisciplinary National Conference on  
'Contribution of Prof. Dr. N.D. Patil in the formation of Progressive Maharashtra'  
Organized by Department of Sociology, Hindi, and IQAC Karmaveer Bhaurao Patil College, Urun Islampur.  
In association with Shivaji University Kolhapur & Prof. N.D. Patil Pratishthan.



## सर्वसामान्यांचा कैवारी : डॉ. एन. डी. पाटील

प्रा. डॉ. प्रकाश यशवंत बुर

मोहनराव पतंगराव पाटील महाविद्यालय, बोरगाव ता. वाळवा. जि. सांग



प्रस्तावना:

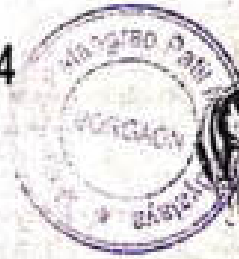
कष्टकरी जनतेचे कैवारी, सर्वसामान्यांचा आधारस्तंभ, प्रख्यात सामाजिक विचारवंत, कणखर वैचारिक भूमिका असलेले नेते म्हणून डॉ. एन. डी. पाटील यांचे नाव संपूर्ण महाराष्ट्र व देशाला ज्ञात आहे. न्यायासाठी संपूर्ण आयुष्यभर अखंड संघर्ष करणारा लढवैय्या म्हणून डॉ. एन. डी. पाटील यांनी आपला वेगळा ठसा आपले कार्यातून उमटवला आहे. समाजातील गोरगरीब जनता, शेतकरी, कष्टकरी हेच आपल्या कुटुंबातील सदस्य त्यांचे सुख-दुःख, प्रश्न, समस्या सोडवणे हेच आपले ध्येय मानून डॉ. एन. डी. पाटील आपले संपूर्ण आयुष्य व्यत केले. डॉ. एन. डी. पाटील यांच्या व्यक्तीमत्त्वावर थोर समाजसुधारक महात्मा फुले, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, महात्मा गांधी, शाहू महाराज, कर्मवीर भाऊराव पाटील व कार्ल मार्क्स यांच्या विचारांचा पगडा हो प्रामाणिकपणा व पारदर्शी व्यक्तिमत्त्व असलेले डॉ. एन. डी. पाटील राजकीय हव्यास, सत्ता व विल जीवनशैलीचा त्याग करून महाराष्ट्रातील सर्वसामान्य जनतेचे कैवारी बनले. डॉ. एन. डी. पाटील या राजकारणात स्वतःचा आर्थिक स्वार्थ टाळून तळागाळातील सामान्य जनतेचा सातत्याने विचार केला. राजकारण म्हणजे समाजहित करण्याचे व्यासपीठ असल्याचे दाखवून दिले. सदर संशोधन पेपरमध्ये डॉ. डी. पाटील यांचे सामाजिक, शैक्षणिक, शेतीमालाला रास्त भाव मिळवण्यातील योगदान, दुष्काळ निवारणात योगदान इ. चा थोडक्यात आढावा घेण्यात आला आहे.

शेतकऱ्यांचे कैवारी:

डॉ. एन. डी. पाटील अखंड महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांचे कैवारी म्हणून ओळखले जातात. शेतकऱ्यां शेतमजुरांचे प्रश्न प्राधान्याने सोडवण्याची गरज विचारात घेऊन डॉ. एन. डी. पाटील यांनी शासनाकडून अ हक्क मिळवण्यासाठी शांततामय मार्गाने आंदोलन करण्याचा मार्ग अवलंबला. संपूर्ण महाराष्ट्रभर ति प्रकारची आंदोलने केली, प्रसंगी पोलिसांचा मार सोसावा लागला. शेतमालाच्या किफायतशीर किमतीचा सोडवण्यासाठी एन. डी. पाटील यांनी शासन दरबारी विविध मोर्चे काढले, परिषदा घेतल्या. संबंधित शेतक एकत्र करून आपले न्याय हक्क मिळवून देण्यात ते नेहमी अग्रभागी राहिले. १९७२ साली इस्लामपूर येथे दुर् संदर्भातील मोठा मोर्चा एन. डी. पाटील यांच्या नेतृत्वाखाली काढण्यात आला. १९७२ साली राज्यात प्रचंड दुष्काळ पडला होता. तालुक्यातील जनता कामधंदा नसल्याने अन्नापाचून तडफडत होती. रोजगार नसले सर्वच गरजा पूर्ण करणे अशक्य झाल्याने जनता हतबल झाली होती. यामुळे शासन स्तरावरून जनतेची ही हलाखीची परिस्थिती सुधारावी यासाठी संपूर्ण तालुक्यातील जनतेला एकत्र करून एन. डी. पाटील मोर्चाचे नेतृत्व केले.

मोर्चांमध्ये शासनाकडे एकूण १३ रास्त मागण्या करण्यात आल्या होत्या. निशस्त्र व शांततामय मार्गाने निघा या मोर्चावर पोलिसांनी अमानुष गोळीबार करून सदर मोर्चास हिंसक वळण दिले. सदर घटनेची रीतसर च

ISBN-978-81-954215-3-4



Mahatma Phule Shikshan Sanstha's

# **Karmaveer Bhaurao Patil College,**

Urun-Islampur, Tal. Walwa, Dist. Sangli, Maharashtra

Reaccredited by NAAC with 'A' Grade (CGPA 3.17)

In association with Shivaji University, Kolhapur &

Prof. N.D. Patil Pratishthan



One Day Interdisciplinary National Conference on

## **'Contribution of Prof. Dr. N. D. Patil in the Formation of Prograssive Maharashtra'**

Organized by

**Department of Sociology, Hindi & IQAC**

**10<sup>th</sup> March, 2022**

Editor in Chief

**Dr. Trupti S. Thorat**

IQAC-Coordinator

**Dr. Pramod A. Ganganmale**

Principal

*Mohamud Vatangrao Patil Mahavidyalaya  
Borgeon, Tal. Walwa, Dist. Sangli*

Vice Principal

**Dr. Nitin S. Shinde**

Co-editor

**Dr. Prakash M. Athavle**

Principal

**Dr. Arun B. Patil**

18	Mr. Abhijeet Shivaji Patil	Shivaji University Kolhapur	आंदोलनजीवी : प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील एक अपराजित लढवय्या	73
19	Prof. Sandip Patil Prof. C.J.Bharsakale	Karmaveer Bhaurao Patil College, Urun Islampur	प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील यांच्या सामाजिक व आर्थिक चळवळीचा अभ्यास	77
20	Prof. Dr. Vasant More	Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalay borgoan, Tal. Walwa, Dist. Sangli	शेतकऱ्यांचे कैवरी : प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील	81
21	Prof. Dr. Ramesh Hindurao Patil	Smt. Kusumtai Rajarambapu Patil Kanaya Mahavidyalay Islampur	प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील सर व सामाजिक चळवळी	83
22	Mrs. Vanita Shete	Karmaveer Bhaurao Patil College, Urun Islampur	मा. प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील यांचे सामाजिक चळवळीतील योगदान	91
23	Prof. Dr. Pramod Ganganmale	Karmaveer Bhaurao Patil College, Urun Islampur	प्रबोधन-संघटन-संघर्ष	97
24	Prof. N.M. Shinde	Karmaveer Bhaurao Patil College, Urun Islampur	Jyotirao Phule : A Feminist Philosopher	100
25	Prof. AmieetrajUttamrao Mane	Karmaveer Bhaurao Patil College, Urun Islampur	The Study of Stress and the Effect of self-talk Program on the Stress level of Athletes	103



## शेतकऱ्यांचे कैवारी : भाई डॉ. एन. डी. पाटील

डॉ. वसंत मोरे

मोहनराव पतंगराव पाटील महाविद्यालय, बोरगाव  
 ता. वाळवा जि. सांगली

### प्रस्तावना

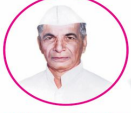
स्वातंत्र्यपूर्व कालखंडापासून महाराष्ट्राला सामाजिक परिवर्तनाचा एक वारसा लाभलेला आहे. यासाठी महाराष्ट्रामध्ये समाजसुधारकांची एक पिढीच निर्माण झाली. त्यांनीच आपल्या कार्यातून महाराष्ट्राला पुरोगामित्व प्राप्त करून दिले. याच परिस्थितीत नारायण ज्ञानदेव पाटील यांचा जन्म १९२९ साली सांगली जिल्ह्यातील ढवळी या गावी एका सर्वसामान्य शेतकरी कुटुंबात झाला. घरच्या गरिबीमुळे प्रचंड कष्ट उपसत त्यांनी एम.ए., एल.एल.बी.चे शिक्षण पूर्ण केले. पुढे १९५४मध्ये छत्रपती शिवाजी महाविद्यालयात प्राध्यापक म्हणून एन. डी. पाटील यांनी अध्यापन सुरू केले. याच दरम्यान, स्वातंत्र्याच्या उंबरठ्यावर कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या सांगण्यावरून; तसेच भाई दाजीबा देसाई यांच्या आग्रहामुळे ते शेतकरी कामगार पक्षात सक्रिय झाले व महाराष्ट्राला एक लढवय्या नेतृत्व मिळाले.

महात्मा गांधी, महात्मा फुले, राजर्षी शाहू महाराज, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे, संत गाडगेबाबा, कार्ल मार्क्स आणि कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्यासारख्या थोर नेत्यांच्या विचारांच्या प्रभावातून डॉ. एन. डी. पाटील सरांच्या व्यक्तिमत्त्वाची जडणघडण झाली. परिणामी त्यांनी आपले संपूर्ण जीवन समाजातील कष्टकरी मजूर, शेतकरी, कामगार, शोषित, पिडीत आणि उपेक्षित लोकांच्या कल्याणासाठी समर्पित केले. म्हणूनच डॉ. एन. डी. पाटील सरांचे जीवन म्हणजे एक संघर्षशील झंझावात होता. माणसाचे मोठेपण हे तो किती जगला यापेक्षा तो कसा जगला आणि कोणासाठी जगला यावर अवलंबून असते. या कसोटीला उतरलेले डॉ. एन. डी. पाटील सर हे एक बहुआयामी असे व्यक्तिमत्व होते. समाजातील कोणत्याही गरीब, कष्टकरी, वंचित लोकानी आपले प्रश्न त्यांच्यासमोर मांडावेत आणि त्यांनी त्यांच्या कल्याणासाठी रस्त्यावर उतरून संघर्ष करावा हे समीकरणच झाले होते.

### १९७२ च्या दुष्काळमुक्तीचे आंदोलन

डॉ. एन. डी. पाटील सर यांचे जीवन म्हणजे संघर्ष गाथा आहे. आयुष्यभर त्यांनी केवळ शेतकरी आणि कष्टकरी यांचाच विचार करून त्यांच्या न्याय हक्कासाठी लढा दिला. शेतकऱ्यांविषयी त्यांना खूप तळमळ होती. एन.डी.चा रुद्रावतार १९७२ सालातील दुष्काळामध्ये दिसला. सर्वत्र दुष्काळ पडला होता. १९ ऑक्टोबर, १९७२ रोजी भरदुपारी भुईमुगाचे वेल बांधलेली ज्वारीची ताटे हातात घेऊन वाळवा तालुक्यातील हजारो कष्टकरी, शेतकऱ्यांचा मोर्चा शांततेने इस्लामपूरच्या कचेरीकडे वाटचाल करत होता. डॉ. एन. डी. पाटील यांच्या नेतृत्वाखाली एकूण १३ मागण्यासाठी हा मोर्चा काढण्यात आला होता. पण हा मोर्चा दडपण्यासाठी पोलीस आणि प्रशासनाकडून लाठीमार, अश्रुधूर आणि गोळीबाराचा वापर करण्यात आला. या मोर्चात रक्तपात घडून आला व चारजणांना हातातून पत्करावे लागले. मोर्चात शहीद झालेल्या सर्वांचीच आर्थिक परिस्थिती चांगली नव्हती. म्हणून डॉ. एन. डी. पाटील यांनी स्वतःच्या पैशातून काही रक्कम हुतात्म्यांना पेन्शन म्हणून देण्यास सुरुवात केली. या मोर्चाच्या चौकशीसाठी शासनाने आयोग नेमला. चौकशीअंती आयोगाने मोर्चेकऱ्यांच्या मागण्या रास्त

Founder



Late Mohanrao P. Patil (Anna)

॥ शिल्पं परम् भूषणम् ॥

Estd: 2001



Hindmata Shikshan Mandal, Borgaon  
**MOHANRAO PATANGRAO PATIL MAHAVIDYALAYA, BORGAON**

• Tal. Walwa, Dist. Sangli (M.S.) Pin 415413. •

Approved by Govt. of Maharashtra & Affiliated to Shivaji University Reg.No. : NGC2000/नमवि/(298/2000)/मशि-3

Recognized by UGC under 2 (f) & 12 (B) Scheme F. No. 8/696/2012 (CPP-I), NAAC Accredited: 'C' grade (CGPA 1.9)

Ph.: (02342) 264524 • Website : www.mppmborgaon.org • E-mail : mppmborgaon@gmail.com/ bor297.cl@unishivaji.ac.in

**Dr. U. N. Suryawanshi** (M.A. NET., Ph.D.)

I/c Principal

Mob. : 9096836156

Ref. No. : \_\_\_\_\_

Date : \_\_\_\_\_

3.3.2 QnM Number of books and chapters in edited volumes/books published and papers published in national/ international conference proceedings per teacher during last five yrs.

## Index

Sr. No.	Particulars/Name of the Document
1.	Books and chapters in edited volumes/books





National Education

Policy

Rural Education



**National Education  
Policy 2020**

*J. M. Mahabadi*  
**Principal**

Mohamud Patangrao Patil Mahavidyalaya,  
Borgaon, Tal. Walwa, Dist. Sangli



**CONTENTS**

Sr. No.	Chapter Title	Page No.
1	A Study on Implementation National Education Policy 2020 and Higher Education System in India: A Descriptive Analysis	1-4
2	New Professional Practices of Teaching and Learning in the Nep-2020	5-8
3	Communication Activities with Native Content for Enhancing Reading Skills of Rural Students in Part II English Classroom	9-13
4	Perils of a Liberal: Focus on Githa Hariharan's "In Times of Siege"	14-16
5	A Study of Present Educational Situation and National Educational Policy-2020 in India	17-19
6	A Critical Analysis of National Education Policy and Opportunities in Higher Education: A Descriptive Analysis	20-23
7	National Education Policy 2020 and Existing Education System: Comparative Assessment	24-26
8	National Education Policy 2020: Implementation Challenges and Other Issues	27-29
9	National Education Policy-2020: Evaluation and Assessment	30-33
10	Skill development is the need of the hour!	34-37
11	Technology Use and Digital Education under NEP 2020 and Challenges before the Rural Colleges in India.	38-40
12	An Analytical Study of New Education Policy-2020: Advantages and Disadvantages in India	41-43
13	A Study on National Education Policy-2020: Education as a Social Change and Enhancing Teaching-Learning Process	44-47
14	The Value of Human Values in National Education Policy- 2020	48-50
15	NEP And Need Of Sanskrit	51-53
16	A Critical Study of NEP 2020: Issues, Approaches, Challenges, Opportunities and Criticism	54-59
17	नवे शैक्षणिक धोरण २०२० : आवृत्तीबंध, अभ्यासक्रम व वैशिष्ट्ये	60-62
18	राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० आणि शादीय महाविद्यालये : काही प्रश्न	63-66
19	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 : छळक वैशिष्ट्ये	67-70
20	शैक्षणिक विकासामाठी शादीय महाविद्यालयातील संघी आणि आवृत्ती	71-74
21	उच्च शिक्षणाबाबत राष्ट्रीय शिक्षण धोरण : उद्दिष्ट्ये आणि आवृत्ती	75-78

कौशल्य विकासासाठी ग्रामीण महाविद्यालयातील संधी आणि आव्हाने

डॉ. सुवर्णा नामदेव घाटील

मराठी, विभागप्रमुख, भो.प.पाटील महाविद्यालय, बीरवाड

Corresponding author- डॉ. सुचर्णा नामदेव पाटील

ईमेल – [savarnanpatil2526@gmail.com](mailto:savarnanpatil2526@gmail.com)

DOI-10.5281/zenodo.7703932

**नारायण -**

शिक्षण म्हणजे माणूस पडवणारी व्यवस्था. शिक्षण हे व्यक्ती, देश काल परतले बदलत आलेले दिसते. काळाबरोबर बदलणाऱ्या भारतीय शिक्षण पद्धतीमध्ये तज्ज्ञ समितीच्या स्थापनेतून वेळोवेळी बदल झालेले आहेत. एकविंसाव्या शतकात भारत हा सर्वात जास्त पुस्तकांची संख्या असलेला देश आहे. त्यांना शिक्षणाच्या सर्वोत्तम संधी पुरविण्याच्या धर्मेवर आपल्या देशाचे प्रतिबध्द अवलंबून आहे. स्थानुसार शास्त्रत विकास २०३० च्या कुती कार्यक्रमातील उद्दिष्ट ४ मध्ये 'जागतिक शिक्षण विकास कुती कार्यक्रम' समाविष्ट आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० भी निर्मिती जाती आहे. सचचीक, कल्पक व बहुभाषीय शिक्षणक्रमाच्या सहज्याने भारताला एक जागतिक ज्ञान महासत्ता बनविण्याच्या दूरदृष्टीने हे धोरण तयार झाले आहे. विक्सनशील भारत देशाच्या अर्थव्यवस्थेची वाटचास जगातील सर्वात मोठ्या तीन अर्थव्यवस्था पैकी एक होत असताना कला, मानव्यशास्त्र, व्यावसायिक शिक्षण यांचे महत्व अधिक आहे. वाढत्या लोकसंख्येचे मतुप्पबळात रूपांतर करण्यासाठी शाळा-महाविद्यालयत व्यवसाय शिक्षणावर भर देणे अधिक गरजेचे आहे. परंतु भारतासारख्या कृषिव्रधान खेड्यांच्या देशात ग्रामीण भागातील व्यवसाय शिक्षणावर भर देणे अधिक गरजेचे आहे. परंतु भारतासारख्या कृषिव्रधान खेड्यांच्या देशात ग्रामीण भागातील महाविद्यालयांना याद्वारे कोणत्या संधी व आव्हाने निर्माण झाली आहेत याचा अभ्यास प्रस्तुत शोधनिबंधात केला आहे. परंपरामत शिक्षण पद्धतीनुसार शिक्षण प्रवाहानुन बाहेर पडलेले विद्यार्थी मोलमनुरीची कामे करतात निवा एखाद्या व्यावसायिका सोबत मदतनीस म्हणून काम करत असतानाच त्या कामात कुशल बनतात. परंतु त्यांनी मिळवलेले हे कौशल्य अनौपचारिकरित्या मिळवल्यामुळे त्यांना त्यांच्या कौशल्याचा परतारा पावून घ्यावा लागत होता. परंतु नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार विद्यार्थ्यांनी ही मिळवल्यामुळे त्यांना त्यांच्या कौशल्याचा परतारा पावून घ्यावा लागत होता. परंतु नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार विद्यार्थ्यांनी ही मिळवल्यामुळे त्यांना त्यांच्या कौशल्याचा परतारा पावून घ्यावा लागत होता.

अधिक समान गुणवत्तेचे शिक्षण सुभिधित करणे आणि

**प्रस्तावना-**

प्रस्तावना-

शिक्षण म्हणजे माणूस पडवणारी व्यवस्था. शिक्षणामुळेच माणसाने इतर प्राण्यांपेक्षा आपले वेगळे अस्तित्व मिळविले आहे. शिक्षण हे ज्ञानी, देश काल परते बदलत असलेले दिसते. भारतीय शिक्षण पद्धतीला तर प्राचीन काळापासून एक समुद्र परंपरा आहे. काळाबरोबर बदलणाऱ्या भारतीय शिक्षण पद्धतीमध्ये तत्त समितीच्या स्थापनेतून वेळोवेळी बदल झालेले आहेत. सध्याचे सन १९९८, १९८९....ते आजच्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० पर्यंत हे बदल झालेले दिसतात.

२०२० पर्यंत हे बदल झालेल्या दिसतात.

एकविनाश्या शतकात, भारत हा सर्वात जास्त दुबकांपैी संख्या असलेला देश आहे. त्यांना शिक्षणाच्या सर्वोत्तम मंदी पुरविण्याच्या समतेवर आपल्या देशाचे प्रतिबद्ध जवळपुन आहे. त्यानुसार जागतिक विकास २०१० च्या कृती कार्यक्रमातील उद्दिष्ट ४ मध्ये 'जागतिक शिक्षण विकास कृती कार्यक्रम' समाविष्ट आहे. 'भारतासाठी समावेसक

आणि सामान मुणबलेचे शिक्षण सुविधित करणे आणि त्यासाठी निरंतर अध्यापनाच्या शिक्षणाच्या संघीना प्रोत्साहन देणे. हे उद्दिष्ट २०३० पर्यंत साध्य करण्यासाठी शिक्षण प्रणालीची रचना नव्याने करण्याच्या गरजेतून राष्ट्रीय वैश्विक धोरण २०२० ची निर्मिती झाली आहे. सार्वजनिक, कल्पक व बहुभाषीय शिक्षणक्रमाच्या सहाय्याने भारताला एक जागतिक ज्ञान महासत्ता बनविण्याच्या दृष्टीने हे धोरण तयार झाले आहे.

विकसनशील भारत देशाच्या अर्थव्यवस्थेची वाढवान जगातील सर्वात मोठ्या तीन अर्थव्यवस्था पैकी एक होत असताना कला, मानवशास्त्र, व्यावसायिक शिक्षण यांचे महत्त्व अधिक आहे. वाढत्या लोकसंख्येचे मनुष्यबळात रूपांतर करण्यासाठी शाळा-महाविद्यालयात व्यवसाय शिक्षणावर भर देणे अधिक गरजेचे आहे. परंतु भारतासारख्या कृषिप्रधान शेजारांच्या देशात ग्रामीण भागातील महाविद्यालयांना पाहारे कोणत्या संघी व

JYOTIKIRAN PUBLICATION, PUNE (INTERNATIONAL PUBLICATION)

Jomarie 72  
Principal

**Principal**  
**Moharwa Patangrao Patil Mahavidyalaya**  
 Borgaon, Tal. Walwa, Dist. Sangli



# Shivaji University Kolhapur, Maharashtra

## Centre For Distance and Online Education



MBA : Part - I  
Semester - I : Paper - 4

**Managerial Economics**

(From Academic Year 2022-23)

*J. M. K.*  
Principal

Mohammed Patangreo Patil Mahavidyalaya  
Borgaon, Tal. Walwa, Dist. Sangli

Centre for Distance and Online Education  
Shivaji University,  
Kolhapur.



**Managerial Economics**  
**(M.B.A.)**

**Writers Team**

Author	Unit No.
<b>Dr. Anil Dhondiram Satre</b> Mohonrao Patangrao Patil Mahavidyalaya, Borgaon, Dist. Sangli	1
<b>Dr. Chandrakant Jadhav</b> Yeshwantrao Chavan Warana Mahavidyalaya, Warananagar, Tal. Panhala, Dist. Kolhapur	2
<b>Dr. Nitin A. Patil</b> Venutai Chavan College, Karad, Dist. Satara	3
<b>Dr. Prashant Yashvant Phadnis</b> Balasaheb Desai College, Patan, Dist. Satara	4

■ Editor ■

**Prof. (Dr.) Anna Kaka Patil**  
Sadguru Gadage Maharaj College,  
Karad, Dist. Satara

## INDEX



Unit No.	Topic	Page No.
1.	Introduction to Managerial Economics	1
2.	Production Cost, Revenue and Profit	42
3.	Market Structure and Pricing Methods	95
4.	Pricing Methods and Investment Analysis	146

*J. M. Patil*  
Principal

Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya  
Borgaoin, Tal. Walwa, Dist. Sangli

JUNE 2022

SPrinted Pub/19.00



Festschrift in Honour of Dr. Namita B. Khot

# INNOVATIVE BEST PRACTICES AND LIBRARY SERVICES IN LIBRARIANSHIP

ग्रंथपालनातील सर्वोत्तम नाविन्यपूर्ण उपक्रम आणि ग्रंथालयीन सेवा



• Chief Editor •  
Dr. Sudhir Nagarkar

• Editors •

Dr. Namita Khot

Dr. Nandkumar Dahibhate  
Dr. Prakash Bilawar  
Dr. Yuvraj Jadhav  
Dr. Ganesh Khandekar

Dr. Dhananjay Sutar  
Dr. Sachinkumar Patil  
Dr. Sarika Sawant  
Dr. Pandurang Patil



*Dr. Namita Khot*  
Maharao Patangrao Patil Mahavidyalaya  
Borgan, Tal. Walwa, Dist. Solapur

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with CamScanner



57. शैक्षणिक ग्रंथालयाच्या विकासात नॅक (NAAC) चे योगदान ..... 280  
- डॉ. बी. डी. राजगे, लीना सामराव कांबळे
58. ग्रंथालय सेवांचे बदलते स्वरूप ..... 287  
- डॉ. विकास वसंतराव खराडे
59. महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांकडून वाचनासाठी मोबाईलचा वापर ..... 290  
- श्रीमती उज्वला बंडू करसाळे, श्रीमती जयश्री धोंडीराम हटकर
60. आर.एफ.आय.डी. आणि आधुनिक ग्रंथालयाची सुरक्षिता ..... 295  
- प्रा. डॉ. संजय शीरसागर
61. नवप्रवाहातील ग्रंथालय आणि माहितीशास्त्राची बदलती संकल्पना ..... 298  
- प्रा. दया अभिजीत कुंभार
62. सावित्रीबाई फुले महिला महाविद्यालय, सातारा ग्रंथालयातील सेवा व उपक्रम: एक आढावा... 301  
- सौ. आशा चंद्रशेखर जिरणे
63. दै. पुढारी ग्रंथालय-एक प्रवास डिजिटल पर्यंतचा ..... 308  
- ज्ञानेश्वर प्रभाकर कुलकर्णी

#### About Dr. Namita B. Khot Madam

64. अष्टपैलू व्यक्तिमत्व डॉ.नमिता खोत: पारंपारिक ग्रंथपाल ते संचालक ज्ञानखोत केंद्र, परिचय आणि प्रवास ..... 313  
- डॉ. सारिका सावंत
65. सर्वगुणसंपन्न-सहचारिणी ..... 325  
- डॉ. बाबासाहेब खोत
66. The Wonder Mom ..... 327  
- Onkar Khot, Prathamesh Khot, Shivani Shah- Khot
67. मी सुद्धा स्पर्शू शकते आकाश फक्त संधी मिळण्याचा आहे अवकाश ..... 328  
- सौ. मेघा प्रकाश बागळे
68. डॉ.सौ.नमिता खोत : मी अनुभवलेलं एक प्रगल्भ व्यक्तिमत्व ..... 329  
- डॉ. मोहन ए. खेरे
69. डॉक्टर नमिता खोत : एक अष्टपैलू ग्रंथपाल ..... 332  
- डॉ. हिंदुराव पाटील
70. किमयागार ग्रंथपाल डॉ. नमिता खोत ..... 335  
- डॉ. सुनीलकुमार लवटे





## महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांकडून वाचनासाठी मोबाईलचा वापर

श्रीमती उज्वला बंदू करसाळे

ग्रंथपाल,

मो. प. पाटील महाविद्यालय बोरगाव, ता. वाल्वा जि. सांगली

श्रीमती जयश्री धोंडीराम हुटकर

ग्रंथपाल,

डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय, सांगली, ता. मिरज, जि. सांगली

मोबाईल अलीकडच्या काळात मानवी जीवनाचा एक अविभाज्य भाग बनला आहे. आपल्या दैनंदिन जीवनात मोबाईलला संप्रेषणाचे सर्वात जलद साधन समजले जाते. संपर्काच्या साधना बरोबरच मोबाईलचा मनोरंजनासाठी उपयोग केला जातो. हल्ली अनेक शैक्षणिक Apps उपलब्ध असल्यामुळे मुलांना शिक्षणासाठी देखील त्याचा उपयोग होतो. मोबाईल हे संप्रेषण, मनोरंजन आणि शिक्षणाचे प्रभावी साधन आहे. परंतु मोबाईलचा योग्य पद्धतीने गरजेनुसार योग्य कामासाठी उपयोग केला पाहिजे. माजी राष्ट्रपती डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम यांनी ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांनाही दर्जेदार शिक्षणासाठी डिजिटलची संकल्पना मांडली होती. डिजिटल इंडिया अभियानात मोबाईल एज्युकेशनचा उल्लेख करण्यात आला. छपाई माध्यमे, नभोवाणी, दूरचित्रवाणी किंवा सिनेमासारखी दृक्श्राव्य माध्यमे, इंटरनेट आधारित सोशल मिडिया आणि मोबाईल सारख्या संपर्क व दळणवळण साधनातील वेगवान तांत्रिक बदलांमुळे सर्वच माध्यमांचे स्वरूप बदलून ती बहुआयामी होत आहेत. भारतात औद्योगिक क्रांती झाल्यानंतर ज्याप्रमाणे विकासाला सुरुवात झाली अगदी त्याचप्रमाणे भारतात मोबाईल आला तेव्हापासून आजचा युवा वर्ग बोलता झाला. व्यक्तिमत्त्व विकासाला महत्त्व देत व्यक्त होण्याला अग्रक्रम देवू लागला. खरे तर मोबाईलची क्रांती झाली व आपण जगाशी जोडले गेलो. सोशल मिडीयाच्या माध्यमातून आपले विचार, लेख, कविता, व्हिडीओ यासर्व गोष्टींची देवाण घेवाण होते. समाज माध्यमांचे विविध apps चा वापर आजचा युवावर्ग सहजपणे करत आहे. शिक्षण क्षेत्र हे हायटेक झाले आहे. शिक्षण, करिअर आणि मनोरंजनासाठी विद्यार्थ्यांकडून सोशल मिडीयाचा वापर प्रभावीपणे केला जात आहे. ग्रंथसंग्रहात हल्ली छापील ग्रंथाबरोबर विविध प्रकारचे ग्रंथेतर साहित्य येवू लागले आहे. ई-बुक (इलेक्ट्रॉनिक बुक) म्हणजे डिजिटल स्वरूपातील पुस्तक. ई-पुस्तके कागदाऐवजी फाईल्सच्या स्वरूपात असतात ती मोबाईल, संगणक डिजिटल उपकरणांवर वाचता येतात. ते मुद्रित, वितरित किंवा वाचले जाऊ शकतात ही पुस्तके पीडीएफ (पोर्टेबल डॉक्युमेंट फॉर्मेट), एक्सप्रेस इ.सह अनेक फाईल फॉर्मेटमध्ये उपलब्ध आहेत, ज्यामध्ये पीडीएफ सर्वात लोकप्रिय फॉर्मेट आहे.

एकविसाव्या शतकात आधुनिकीकरण होवू लागल्याने मग वाचन संस्कृतीच्या अभियानात वाचक कसे अपवाद ठरतील. ऑडीओ, व्हिडीओ टेप्स, सीडीज, ई बुक माध्यमातून एक प्रकारचे वाचन आपल्या पर्यंत पोचत आहे. संपर्काचे माध्यम म्हणून संगणकीय तंत्र विकसित होण्याबरोबरच ई-वाचन व ई लेखन ही होत आहे. उत्तम दर्जाचे ग्रंथ आता ई बुकच्या माध्यमातून उपलब्ध होत आहे. ई बुक्स संगणक, अत्याधुनिक मोबाईल, Laptop यांच्या माध्यमातून वाचता येतात. वाचनाची अनुभूती मिळविणे हेच चांगल्या वाचकाचे साध्य असते. त्यासाठी साधन काय वापरले हे तेवढेच महत्वाचे नसते. आजचा तरुण पिढी वर्ग वेगवेगळ्या प्रकारच्या App चा वापर करून माहितीची देवाणघेवाण करत आहेत. मोबाईल, इंटरनेटच्या सहाय्याने वाचनसाहित्याची देवाणघेवाण करून वाचन प्रेरणा देत आहेत. त्यामुळे वाचन संस्कृतीत वाढ होत आहे. वाचक, विद्यार्थी सोशल मिडिया व मोबाईल तसेच वेगवेगळे app व वेबसाईटचा वापर करून आपले ज्ञान वाढविण्याचा प्रयत्न करून ते ज्ञान इतरांना मोबाईल वरून शेअर करतात.

अभ्यासाचा उद्देश :

प्रस्तुत शोध निबंधाचा उद्देश -

  
Principal



**शिवाजी विद्यापीठ,**  
**कोल्हापूर, महाराष्ट्र**



**दूरशिक्षण केंद्र**



**वी. ए. भाग-3 : मराठी**

सत्र ५ : अभ्यासपत्रिका क्रमांक ८ DSE-E2

सत्र ६ : अभ्यासपत्रिका क्रमांक १३ DSE-E127

**मराठी भाषा व भाषाविज्ञान**

(शैक्षणिक वर्ष २०२१-२२ पासून)

**Principal**

Mohammed Patil Mahavideyalaya  
Roroon, Tal. Walwa, Dist. Sangli

Scanned with CamScanner



# शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर दूरशिक्षण केंद्र

सत्र-५ अभ्यासपत्रिका क्रमांक ८ DSE-E2  
सत्र-६ अभ्यासपत्रिका क्रमांक १३ DSE-E127

## मराठी भाषा व भाषाविज्ञान

बी. ए. भाग-३ : मराठी

(शैक्षणिक वर्ष २०२१-२२ पासून)

दूरशिक्षण केंद्र,  
शिवाजी विद्यापीठ,  
कोल्हापूर

मराठी भाषा व  
बी. ए. भाग-३ मराठी अभ्यासपत्रिका क्र. १



अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखन सहभाग	सत्र-५ घटक क्रमांक	सत्र-६ घटक क्रमांक
प्रा. डॉ. विठ्ठल नामदेव रोटे मोहनराव पतांगराव पाटील महाविद्यालय, बोरगाव, ता. वाळवा	१	-
श्री. अमोल चांदेकर यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, इस्लामपूर, ता. वाळवा	२	-
डॉ. डी. जे. दमामे श्रीमती कुसूमताई राजारामबापू पाटील कन्या महाविद्यालय, इस्लामपूर, ता. वाळवा, जि. सांगली	३	-
डॉ. पुवराज देवाळे कर्मवीर हिरे आर्ट्स, कॉमर्स, सायन्स अँड एज्युकेशन कॉलेज, गारगोटी, ता. भुदण्ड, जि. कोल्हापूर	४	-
डॉ. विनायक राजूत वाळामाहेब देसाई कॉलेज, पाटण, ता. पाटण, जि. सातारा	-	१
डॉ. निलेश शेळके डॉ. पाळी कॉलेज, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर	-	२
डॉ. संजय साळुंखे शंकरराव जगताप आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, वाघोली	-	३
डॉ. प्रकाश दुफळे देशभक्त आमंदराव चळवंतराव नाईक आर्ट्स अँड सायन्स कॉलेज, चिखली, ता. शिराळा, जि. सांगली	-	४

■ संपादक ■

डॉ. डी. जे. दमामे  
श्रीमती कुसूमताई राजारामबापू पाटील कन्या  
महाविद्यालय, इस्लामपूर, ता. वाळवा, जि. सांगली

डॉ. अशोक तवर  
लाल बहादूर शास्त्री कॉलेज ऑफ आर्ट्स,  
सायन्स अँड कॉमर्स सातारा, जि. सातारा

(vi)

  
Principal

Mohanarao Patangrao Patil Mahavidyalaya  
Borgan, Tal. Walva, Dist. Sangli

Scanned with CamScanner



# Shivaji University Kolhapur, Maharashtra

## Centre For Distance Education



### B. A. Part-III : Special English

Discipline Specific Elective

Semester V (Paper IX) (DSE-E13) &

Semester VI (Paper XIV) (DSE-E13B)

### English Drama

(Academic Year 2021-22 onwards)

  
-Principal

Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya  
Borgach, Tal. Walwa, Dist. Sangli



Centre for Distance Education  
Shivaji University,  
Kolhapur

English Drama

Writing Team

Author's Name	Unit No
<b>Semester-V</b>	
<b>Dr. R. P. Kamble</b> Night College of Arts and Commerce, Kolhapur.	1
<b>Dr. Sarangpani Ramchandra Shinde</b> Amdar Shishakant Shinde Mahavidyalaya, Medha	2
<b>Dr. P. B. Kamble</b> Chh. Rajashree Shahu Arts and Commerce College, Rukadi	3
<b>Dr. Raghunath Damakale</b> The New College, Shivaji Peth, Kolhapur	4
<b>Semester-VI</b>	
<b>Dr. Milind Desai</b> Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya, Tal. Walwa, Dist. Sangli	1
<b>Dr. P. B. Kamble</b> Chh. Rajashree Shahu Arts and Commerce College, Rukadi	2
<b>Dr. S. A. Salokhe</b> Dudhshakhar Mahavidyalaya, Bidri, Mouninagar, Tal. Kagal	3
<b>Dr. Suresh Pandurang Patil</b> Shri Vijaysinha Yadav Arts & Science College, Pethvadgaon	4

■ Editors ■

**Dr. S. A. Salokhe**  
Dudhshakar Mahavidyalaya, Bidri,  
Mouninagar, Tal. Kagal,  
Dist. Kolhapur

**Dr. S. B. Bhambar**  
Head & I/c. Principal,  
Department of English  
Tukaram Krishnaji Kolekar Arts and  
Commerce College, Nesari,  
Tal. Gadhinglaj, Dist. Kolhapur

(vi)



## Module V

### Types of Drama

---

#### Contents

- 5.0 Objectives
- 5.1 Introduction
- 5.2 Presentation of Subject Matter
  - 5.2.1 Definition of Drama
  - 5.2.2 The Origins of Drama
  - 5.2.3 Elements of Drama
  - 5.2.4 Conclusion
- 5.3 Summary
- 5.4 Glossary and Notes
- 5.5 Check Your Progress
- 5.6 Exercises
- 5.7 Answers to check your progress

#### 5.0 Objectives

- To study forms of drama
- To understand drama as a genre of literature.

#### 5.1 Introduction:

Drama is one of the major forms of literature. Aristotle classified the word literature into three types: the dramatic, the narrative and the lyrical. According to the classical thinkers, drama was the greatest form of literature. The dramatists create men and women who speak to each other and from this communication we gather the story of their life. The term drama is derived from the Greek verb *draein* which means- *to do*. In all cultures drama seems to have originated in religious rituals. Early drama depended on mythology and stories from the Holy Bible. The early





# शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, महाराष्ट्र

## दूरशिक्षण केंद्र



**बी. ए. भाग-३ : अर्थशास्त्र**

सत्र ५ : पेपर ११ DSE - E 75 : आर्थिक विचारांचा इतिहास-१

सत्र ६ : पेपर १६ DSE - E 200 : आर्थिक विचारांचा इतिहास-२

(रीकगिंगल वर्ष २०२१-२०२२ साल)

*M. Patil*  
Principal

Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya  
Borgane, Tal. Walva, Dist. Sangli

दूरशिक्षण केंद्र,  
शिवाजी विद्यापीठ,  
कोल्हापूर



आर्थिक विचारांचा इतिहास  
बी. ए. भाग-३ अर्थशास्त्र पेपर ११ व १६

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखन सहभाग	सत्र-५ घटक क्रमांक	सत्र-६ घटक क्रमांक
प्रा. किशोर गजानन सुतार छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा	१	-
डॉ. अनिलकुमार कृष्णराव चावरे छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा	२	-
डॉ. अनिल सत्रे मोहनराव पतंगराव पाटील महाविद्यालय, बोरगाव, ता. वाळवा, जि. सांगली	३, ४	-
डॉ. प्रभाकर माने जयसिंगपूर कॉलेज, जयसिंगपूर, ता. शिरोळ, जि. कोल्हापूर	-	१, २
डॉ. मनोहर कोरे विलिंग्डन कॉलेज, सांगली, जि. सांगली	-	३, ४

■ संपादक ■

डॉ. ए. के. चावरे  
छत्रपती कॉलेज, सातारा,  
जि. सातारा

डॉ. संजय धोंडे  
आमदार शशिकांत शिंदे महाविद्यालय, मेढा  
ता. जावळी, जि. सातारा



घटक : ३  
फ्रेडरिक लिस्ट यांचे आर्थिक विचार  
Economic Thoughts of Fredrick List

अनुक्रमणिका

- ३.० उद्दिष्टे
- ३.१ प्रास्ताविक
- ३.२ विषय विवेचन :
  - ३.२.१ सनातनवादी विचारांवरील टीका
  - ३.२.२ आर्थिक वृद्धीचे टप्पे
  - ३.२.३ राष्ट्रवादी विचारसरणी
  - ३.२.४ संरक्षणाचा सिध्दांत
- ३.३ सारांश
- ३.४ स्वयं अध्ययनासाठी प्रश्न
- ३.५ स्वयं अध्ययनासाठी प्रश्नांची उत्तरे
- ३.६ पारिभाषिक शब्द
- ३.७ सारावासाठी स्वाध्याय
- ३.८ अधिक वाचनासाठी संदर्भ ग्रंथ

- ३.० उद्दिष्टे : सदर प्रकरणाच्या अभ्यासानंतर आपणाला पुढील बाबींची अधिक कल्पना येण्यास मदत होते.
१. फ्रेडरिक लिस्ट यांनी सनातनवादी विचारांवर केलेल्या टीका स्पष्ट होण्यास मदत होते.
२. लिस्ट यांचे आर्थिक विकासाचे टप्पे समजण्यास मदत होईल. लिस्ट यांचे आर्थिक विकासाचे टप्पे, शिकारी किंवा रानटी अवस्था, गुराखी अवस्था, शेती व्यवसायावरील अवलंबित्व, शेती-उद्योग विकासाची अवस्था, शेती-कारखानदारी-व्यापार विकासाची सर्वोच्च अवस्था, लिस्ट यांच्या विकास टप्प्यांचे टीकात्मक परिक्षण या संकल्पना अधिक स्पष्ट होण्यास मदत होते.



# शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, महाराष्ट्र

## दूरशिक्षण केंद्र



टी. ए. भाग-३ : अर्थशास्त्र

सत्र ५ : पेपर ८ DSE - E72 : विकासाचे अर्थशास्त्र

सत्र ६ : पेपर १३ DSE - E197 : नियोजनाचे अर्थशास्त्र

(शैक्षणिक वर्ष २०२१-२०२२ पावस)

Principal

Moharav Patangrao Patil Mahavidyalaya  
Borgaon, Tal. Waiwa, Dist. Sangli



दूरशिक्षण केंद्र,  
शिवाजी विद्यापीठ,  
कोल्हापूर

पेपर-८ विकासाचे अर्थशास्त्र  
पेपर-१३ नियोजनाचे अर्थशास्त्र

### अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखन सहभाग	सत्र-५ घटक क्रमांक	सत्र-६ घटक क्रमांक
प्रा. डॉ. चंद्रकांत जाधव यशवंतराव चव्हाण वारणा महाविद्यालय, वारणानगर ता. पन्हाळा, जि. कोल्हापूर	१, २	-
डॉ. संजय धोंडे आमदार शशिकांत शिंदे महाविद्यालय, मेढा, ता. जावळी, जि. सातारा	३, ४	-
डॉ. प्रशांत कोंडीबा पोवार एच. एम. शिंदे आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, तिसंगी, ता. गगनबावडा, जि. कोल्हापूर	-	१
डॉ. विजयकुमार अ. पाटील कला व विज्ञान महाविद्यालय, आटपाडी, ता. आटपाडी, जि. सांगली	-	२
डॉ. सोमनाथ काळे विवेकानंद महाविद्यालय, ताराबाई पार्क, कोल्हापूर	-	३
डॉ. प्रकाश बुरुटे मोहनराव पतंगराव पाटील महाविद्यालय, बोरगाव, ता. वाळवा, जि. सांगली.	-	४

■ संपादक ■

डॉ. ए. के. पाटील  
सदगुरू गाडगे महाराज कॉलेज,  
विद्यानगर कराड, ता. कराड, जि. सातारा

डॉ. अनिल सत्रे  
मोहनराव पतंगराव पाटील महाविद्यालय, बोरगाव,  
ता. वाळवा, जि. सांगली.  
Principal  
Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya  
Borgan Tal. Walwa, Dist. Sangli



Estd: 1967

'A++' Accredited by  
NAAC (2021) with  
CGPA 3.52

**SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR- 416004, MAHARASHTRA**  
**CENTRE FOR DISTANCE AND ONLINE EDUCATION**

☎ Tele : Director's Office : 0231-269388 ☎ Tele : SMT Office : 0231-2693878  
☎ Tele : Admission Office : 0231-2693851, 2693852, 2693871, 2693872, 2693873  
☎ Website : - www.unishivaji.ac.in, online.shivajiuniversity.in  
☎ Email ID : cde@unishivaji.ac.in, cde@unishivaji.ac.in

**शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर - ४१६००४ महाराष्ट्र**  
**सेंटर फॉर डिस्टन्स अँड ऑनलाईन एज्युकेशन**

☎ दूरदर्शी केंद्रावरून / कॅम्पसवर संपर्क घ्या. ☎ दूरदर्शी केंद्रावरून संपर्क घ्या. ☎ ०२३१-२६९३८८८  
☎ दूरदर्शी केंद्रावरून संपर्क घ्या. ☎ ०२३१-२६९३८५१, २६९३८५२, २६९३८७१, २६९३८७२, २६९३८७३  
☎ Website : - www.unishivaji.ac.in, online.shivajiuniversity.in  
☎ Email : cde@unishivaji.ac.in, cde@unishivaji.ac.in



Ref.No नि.वि./सीडीओई/सिम/ 1327

Date : 29 JUN 2022

प्रति,

डॉ. आतणा बाका पाटील, सदगुरु गांधी महााराज कॉलेज, विहानगर, कराड, ता. कराड, जि. सातारा - ४१५ १२४	डॉ. अनिल राव, मोहनराव पनागराव पाटील महाविद्यालय, बोरगाव, ता. वाळवा, जि. सांगली - ४१५ ४१३
डॉ. चंद्रकांत जाधव, महावनराव चव्हाण वारणा महाविद्यालय, वारणागर, ता. पन्हाळा, जि. कोल्हापूर - ४१६ ११३	डॉ. संजय धोडे, आमदार राजकीन शिंदे महाविद्यालय, मेंडा, ता. जावळी, जि. सातारा
डॉ. प्रसांत कोटोया पोवार, एम. एच. शिंदे आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, तिसंगी, ता. गगनबावडा, जि. कोल्हापूर - ४१६ २०६	डॉ. विजयकुमार पाटील, कला व विज्ञान महाविद्यालय, आटपाडी, ता. आटपाडी, जि. सांगली - ४१५ ६०१
डॉ. सोमनाथ काळे, विवेकानंद महाविद्यालय, २०४ ई वॉर्ड नाराबाई पार्क, कोल्हापूर जि. कोल्हापूर - ४१६ ००३	डॉ. प्रकाश घुस्ते, मोहनराव पनागराव पाटील महाविद्यालय, बोरगाव, ता. वाळवा, जि. सांगली - ४१५ ४१३

विषय : बी. ए. भाग ३ अर्धशास्त्र विषयाच्या स्वयं अध्ययन साहित्याबाबत.

महोदय,

सेंटर फॉर डिस्टन्स अँड ऑनलाईन एज्युकेशनकडून तयार करण्यात आलेल्या बी. ए. भाग ३ अर्धशास्त्र विषयामधील 'पेपर ८ विकासाचे अर्धशास्त्र व पेपर १३ नियोजनाने अर्धशास्त्र' या स्वयंअध्ययन साहित्याच्या लेखन व संपादन कामामध्ये आपण दिलेल्या सहकार्याबद्दल मी आपला आभारी आहे. यासंदर्भातील प्रमाणपत्र सोबत जोडले आहे. भविष्यात आपले सहकाम असेच रावे, ही विनंती.

आपला विश्वासू

संचालक

Principal

Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya  
Borganon, Tal. Walwa, Dist. Sangli



ISBN : 076-811-021710-7-4

शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर संलग्नित  
जयवंत प्रतिष्ठान हुमगांव संचालित,

**आमदार शशिकांत शिंदे महाविद्यालय, मैठा**

शिवाजी युनिव्हर्सिटी इकॉनॉमिक्स असोसिएशन कोल्हापूर (सुवेक)

३१ वे व ३२ वे संयुक्त अधिवेशन

शनिवार दि. १८ डिसेंबर व रविवार दि. १९ डिसेंबर, २०१९

विषय : भारतातील मध्याचे आर्थिक मंदक

पर्यटनाचे अर्थशास्त्र



**शिवार्थ**



अंक २०-वा



Principal

Maharashtra Sahitya Akademi Patil Mahavidyalaya  
BORGACH, Tal. WALWA, Dist. Sangli





		** डा.डी.अनिलकुमार नावरे	
१७	पावगावची पर्यटन स्थळ: अर्थशास्त्रीय अभ्यास	*डॉ. दुर्गाधर रानाडे ✓	१६ - १७
१८	महाराष्ट्रातील पर्यटन विकासाला आकलनाच्या अर्थशास्त्राची (Cognitive Economics) भूमिका	*डॉ. एन. ए. पाटील ✓	१७ - १७
१९	भारतीय पर्यटन उद्योगाचा विकास	*डॉ. अशोक नाथन ✓	१८ - १८
२०	इरनामपूर साहसलील नागरिकांचा पर्यटन विषयक दुर्डीकोन	*डॉ. प्रभासा कुशटे	१८ - १९
२१	शाकल कृषी विकासाला कृषी पर्यटन	*डॉ. संजय चौधे	१९ - १९
२२	बेरोना प्रभावित पर्यटन: आन्धाने व उपाय	*डा. नयनाथ इप्पर	१९ - २०
२३	सांगली जिल्ह्यातील पर्यटनाचे बदलते अर्थकारण	*श्री. कतुगन डिगळे ✓ *डा. संजय डिगळे	२० - २०
२४	पर्यटन सेवा उद्योग ऐजगार व राष्ट्रीय उत्पन्न वाढीचा गुणक	*डा. ज्ञानी डोगे **डॉ. विजय पाटील	२० - २०
२५	कृषी पर्यटन : काळाची गरज	*डा. डॉ. के.पी. नाथनारे	२० - २१





# ‘फकिर’चा सत्वशोध

संपादक : कवीर दास



*J. M. Mehta*  
Principal

Mohammed Jatangrao Patil Mahavidyalaya,  
Bargaon, Tal. Waiwa, Dist. Sangli



अपणा भाऊ साठे जन्मस्थतांद्री गीतग्रंथ खंड १

कार्यकारी संपादक : डॉ. धनंजय होनमाने

वाङ्मय तज्ज्ञ : डॉ. प्रकाश दुकळे



प्रकाशन : क्र. १  
अण्णा भाऊ साठे १०० थी जयंती  
१ ऑगस्ट, २०२०

'Fakira'cha Satwashodh

Editor: Kabir Das

'फकिरा'चा सत्त्वशोध

अण्णा भाऊ साठे जन्मशताब्दी गौरव ग्रंथ खंड १

संपादक : कबीर दास

कार्यकारी संपादक : डॉ. धनंजय होनमाने

चाइभ्य तज्ज्ञ : डॉ. प्रकाश दुकळे

ISBN: 978-93-5408-439-3

© डॉ. धनंजय होनमाने

देणगी मूल्य :

साधारण आवृत्ती : २७५

ग्रंथालय आवृत्ती : ३२५

मुखपृष्ठ, सजावट, रेखाचित्र :

कबीर दास

अक्षर जुळणी : गंगाधर दिवेकर

मुखपृष्ठ छायाचित्र : जोशी आर्ट्स, सुरेश एजन्सी, पुणे

आतील छायाचित्र : संजय पोतदार, बिळाशी, सांगली

संदेश तुपसुंदरे, यवतमाळ

बालक फोटो : कैवल्य होनमाने, पलूस

मुद्रक : कृष्णा उद्योग, तापी

प्रकाशक : डॉ. धनंजय होनमाने / प्रो. मिना कुमारी

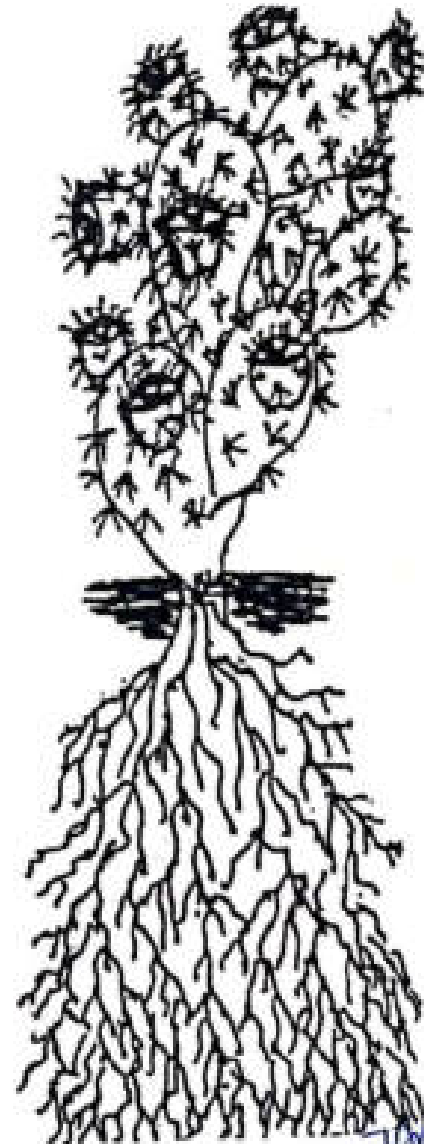
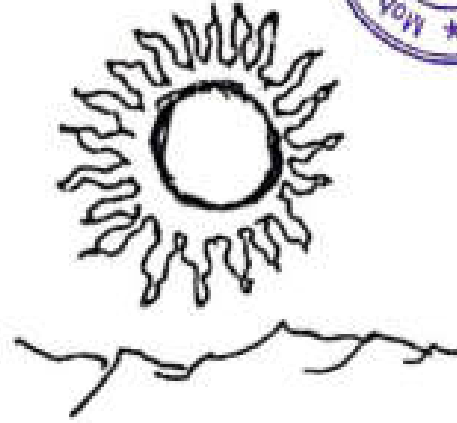
जनाई प्रकाशन,

६०६ - 'ब' संध्या - जनकल्याण,

मालाड (प.), मुंबई - ४०००९५

वितरक : राजरत्न ठोसर

विनिमय पब्लिकेशन्स, दूरभाष : ९९६९९९८८२९



*M. L. Patil*  
Principal

Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya,  
Borgan, Tal. Walva, Dist. Sangli

Scanned with CamScanner



## अंतरंग

१. भूमिका	डॉ. धनंजय होनमाने	८
२. ऋणनिर्देश	प्रो. मीना कुमारी	९
३. प्रस्तावना	कबीर दास	१०
४. मला भावलेला अण्णा भाऊंचा 'फकिरा'	डॉ. श्रीपाल सबनीस	१७
५. भाषांतराचे महत्त्व : अण्णा भाऊंच्या निमित्ताने	डॉ. सूर्यनारायण सणमुभे	२४
६. अण्णा भाऊंच्या 'फकिरा'चे अनुवादित नवसर्जन	डॉ. नागनाथ कोतापल्ले	२६
७. 'फकिरा' मराठी कादंबरीचा आशय पैस विस्तारणारी कादंबरी	डॉ. अरुणा ढेरे	२७
८. Russia will surely welcome Fakira	Dr. Anna Chelnokova	२८
९. डॉ. बाबासाहेबांच्या विचार मूल्यांची मांडणी करण्यासाठी भाषांतराची सुरुवात	डॉ. बळीराम गायकवाड	३०
१०. मातंगांच्या शौर्यगाथा आणि वीर फकिरा	डॉ. प्रभाकर मांडे	३७
११. 'फकिरा' कलात्मक प्रत्यय देणारी कादंबरी	प्रा. दत्ता भगत	४२
१२. अण्णा भाऊंची 'फकिरा' आणि माझी भूमिका	डॉ. मोहन पाटील	४४
१३. अण्णा भाऊंची 'फकिरा' एक वैश्विक पैस	डॉ. माया पंडित	४७
१४. 'फकिरा'ची अर्पण पत्रिका : भूमिका आणि कृतज्ञतेचा वेद	डॉ. के. एस. महाले	४९
१५. कैफियत : वेदना आणि विद्रोह	प्रा. अमोल चांदेकर	६०
१६. वि. स. खांडेकरांच्या 'दोन शब्दा'चा अन्वयार्थ	डॉ. प्रकाश दुकळे	६६
१७. 'फकिरा' कादंबरीच्या आशयसूत्राचे मुक्त चिंतन	डॉ. संभाजी कदम	७२
१८. अण्णा भाऊ साठे यांच्या 'फकिरा' कादंबरीचे वाङ्मयीन विशेष	डॉ. राजेंद्र खंडारे	७६
१९. 'फकिरा' वाङ्मयीन मूल्यमापन	डॉ. देविदास गेजगे	८२
२०. 'फकिरा'चे भाषासौंदर्य आणि 'पारुषी'चे उपयोजन	प्रा. प्रदीप मोहिते	८८
२१. 'फकिरा'तील सांस्कृतिक दर्शन	डॉ. विठ्ठल रोटे	९१
२२. 'फकिरा' क्रांतिकारी वेदनेचा हुंकार	डॉ. धनंजय होनमाने	९६
२३. फकिराच्या सशस्त्र बंडामागील मानवतावादी भूमिका	डॉ. पांडुरंग ऐवळे	१०६
२४. 'फकिरा'तील जातीय सलोख्याचे दर्शन	डॉ. प्रकाश हुलेनवार	११६
२५. 'फकिरा'तील वर्गकलहाचे मूळ 'जात' वास्तव	प्रा. सुनिता रोकडे	१२६
२६. 'फकिरा' एक निसर्गचित्र	डॉ. मंजेश हिरेमठ	१३२
२७. 'फकिरा'चे मलपृष्ठ एक चिंतन...	डॉ. रमेश साळुंखे	१३९
२८. 'फकिरा' व 'चोटी मुंडा और उसका तीर' या कादंबऱ्यांचा तौलनिक अभ्यास	डॉ. भरत जाधव	१४४
२९. 'फकिरा कादंबरी : एक आकलन' या ग्रंथाचे अन्वेषण	डॉ. गुंफा कोकाटे	१५६
३०. 'फकिरा'तील संघर्षनाट्य : एक दृष्टीक्षेप	डॉ. माधवी खरात	१५९

*J. M. Kharat*  
Principal

Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya  
Borgach, Tal. Walva, Dist. Sangli.

Scanned with CamScanner



# शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, महाराष्ट्र

## दूरशिक्षण केंद्र



सी. ए. भाग-२ : अर्थशास्त्र

सत्र-३ पेपर - ३ : स्थूल अर्थशास्त्र - ९

सत्र-४ पेपर - ५ : स्थूल अर्थशास्त्र - २

(रीकलिंग वर्ष २०२०-२१ पाण्डु)

Principal

Mohanrao Pagarao Pali Mahavidyalaya  
Borgachon, Tal. Walwa, Dist. Sangli



दूरशिक्षण केंद्र,  
शिवाजी विद्यापीठ,  
कोल्हापूर

स्थूल अर्थशास्त्र

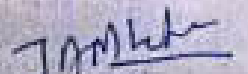
अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखक	घटक क्रमांक
सत्र-३ : पेपर-३	
प्रा. डॉ. आण्णा काका पाटील स. गा. म. कॉलेज (स्वायत्त), कराड	१
डॉ. अनिल डी. सत्रे एम. पी. पाटील महाविद्यालय, थोरगाव, ता. वाळवा, जि. सांगली	२
डॉ. अनिल कृ. वाघरे छत्रपती शिवाजी कॉलेज (स्वायत्त), सातारा	३
डॉ. संजय चव्हाण आजरा महाविद्यालय, आजरा	४
सत्र-४ : पेपर-४	
डॉ. चंदना बी. देवकर जयसिंगपूर कॉलेज, जयसिंगपूर	१
डॉ. काशिनाथ रामचंद्र तनंगे कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज	२
प्रा. रोहिणी गिरीश देशपांडे श्रीमती एम. जी. कन्या महाविद्यालय, सांगली	३
डॉ. संजय धोंडे आमदार शशिकांत शिंदे महाविद्यालय, मेढा	४

■ संपादक ■

प्रा. डॉ. आण्णा काका पाटील  
सदगुरु गाडगे महाराज कॉलेज (स्वायत्त),  
कराड, जि. सातारा

प्रा. डॉ. अनिल कृष्णराव वाघरे  
छत्रपती शिवाजी कॉलेज (स्वायत्त),  
सातारा.

  
Principal

(vi)

Monamvu Patangrao Patil Mahavidyalaya  
Borgan, Tal. Walwa, Dist. Sangli





घटक २

राष्ट्रीय उत्पन्न  
(National Income)

- २.० उद्दिष्टे
  - २.१ प्रास्ताविक
  - २.२ विषय विवेचन
    - २.२.१ राष्ट्रीय उत्पन्नाचा अर्थ - राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या व्याख्या - आल्फ्रेड मार्शल यांची व्याख्या - प्रा. पिंगूची व्याख्या - प्रा. फिशरची व्याख्या - राष्ट्रीय उत्पन्न समितीची व्याख्या
    - २.२.२ राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या विविध संकल्पना - स्थूल देशांतर्गत उत्पादन - निव्वळ देशांतर्गत उत्पादन - स्थूल राष्ट्रीय उत्पादन - निव्वळ राष्ट्रीय उत्पादन - बाजारातील किंमतीनुसार व घटक खर्चांनुसार राष्ट्रीय उत्पन्न - राष्ट्रीय उत्पन्न आधारभूत किंवा पायाभूत वर्ष - दरडोई उत्पन्न - व्यक्तिगत उत्पन्न - खर्च योग्य उत्पन्न
    - २.२.३ राष्ट्रीय उत्पन्न मोजण्याच्या पध्दती - उत्पादन पध्दती - उत्पन्न पध्दती - खर्च पध्दती
    - २.२.४ राष्ट्रीय उत्पन्न मापनातील अडचणी - राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या आकडेवारीचे महत्त्व
  - २.३ सारांश
  - २.४ स्वयंअध्ययनासाठी प्रश्न
  - २.५ स्वयंअध्ययन प्रश्नांची उत्तरे
  - २.६ पारिभाषिक शब्द
  - २.७ सारावासाठी स्याध्याय
  - २.८ अधिक वाचनासाठी संदर्भ ग्रंथ

Principal

**Principal**  
**Mohandas Patangrao Patil Mahavidyalaya**  
 Borgaon, Tal. Wanawade, Dist. Sangli



# शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, महाराष्ट्र

## दूरशिक्षण केंद्र



बी. ए. भाग-२ : अर्थशास्त्र

सत्र-३ पेपर - ४ : पैसा आणि बँकिंग

सत्र-४ पेपर - ६ : बँका आणि वित्तीय बाजारपेठा

(शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ पासून)

*[Signature]*  
Principal

Mohammed Patangrao Patil Mahavidyalaya,  
Borgaon, Tal. Walwa, Dist. Sangli



दूरशिक्षण केंद्र,  
शिवाजी विद्यापीठ,  
कोल्हापूर

पैसा आणि बँकिंग  
बँका आणि वित्तीय बाजारपेठा

### अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखक	घटक क्रमांक
सत्र-३ : पेपर-४	
प्रा. डॉ. धनाजी बा. इंगवले एम. एच. शिंदे आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, तिसंगी	१, २
प्रा. डॉ. गणपत गोपाळ गायकवाड शिवराज महाविद्यालय, गडहिंग्लज	३
प्रा. डॉ. आण्णा काका पाटील स. गा. म. कॉलेज (स्वायत्त), कराड	४
सत्र-४ : पेपर-६	
प्रा. कैलास मुनिल पाटील विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर	१
डॉ. सोमनाथ विष्णु काळे विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर	२
डॉ. अनिल सत्रे एम. पी. पाटील महाविद्यालय, बोरगाव, ता. वाळवा, जि. सांगली	३
प्रा. डॉ. एस. एस. पाटील कला व वाणिज्य महाविद्यालय, वडूज, जि. सातारा	४

### ■ संपादक ■

डॉ. काशिनाथ रामचंद्र तनगे  
कला, वाणिज्य आणि विज्ञान  
महाविद्यालय, गडहिंग्लज

प्रा. डॉ. अनिल कृष्णराव चावरे  
छत्रपती शिवाजी कॉलेज (स्वायत्त),  
सातारा.



घटक - ३

## बँकींग सुधारणा ( Banking Reforms )

३.०. उद्दिष्टे

३.१ प्रास्ताविक

३.२ विषय विवेचन

३.२.१ नरसिंहम् समिती (१९९१) - नरसिंहम् समिती १९९१ ची उद्दिष्टे - नरसिंहम् समिती १९९१ च्या शिफारशी

३.२.२. नरसिंहम् समिती (१९९८) - १९९८ च्या नरसिंहम् समितीच्या शिफारशी

३.२.३ बँकींग क्षेत्रातील विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक - भारतातील परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणूक - भारतातील क्षेत्रनिहाय थेट परकीय गुंतवणूक - बँकींग क्षेत्रातील विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक - बँकींग क्षेत्रातील विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक - बँकींग क्षेत्रातील विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीची मर्यादा

३.२.४ पेमेंट बँका - पेमेंट बँकेचा अर्थ - पेमेंट बँका स्थापनेची मार्गदर्शक तत्वे - लघू वित्तीय बँक - लघू वित्तीय बँका स्थापनेची मार्गदर्शक तत्वे

३.३ सारांश

३.४ स्वयं अध्ययनासाठी प्रश्न

३.५ स्वयं अध्ययन प्रश्नाची उत्तरे

३.६ पारिभाषिक शब्द

३.७ सारांशासाठी स्वाध्याय

३.८ अधिक वाचनासाठी संदर्भग्रंथ

३.०. उद्दिष्टे

सदर प्रकरणाच्या अभ्यासानंतर आपणाला पुढील बाबींची अधिक कल्पना येण्यास मदत होते.

१३३

  
Principal

\*Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya\*  
Borgarion, Tal. Walwa, Dist. Sangli



शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूरशिक्षण केंद्र

सत्र-३ पेपर क्रमांक ४

भारतातील सामाजिक चळवळी

(Social Movement in India)

सत्र-४ पेपर क्रमांक ६

आरोग्य समाजशास्त्र

(Sociology of Health)

बी. ए. भाग-२ : समाजशास्त्र

(शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ पासून)

  
Principal

Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya -  
Borgach, Tal. Walva, Dist. Sangli



दूरशिक्षण केंद्र,  
शिवाजी विद्यापीठ,  
कोल्हापूर

पेपर-३ : भारतीय सामाजिक समस्या  
पेपर-५ : लिंगभाव आणि हिंसाचार  
बी. ए. भाग-२ : समाजशास्त्र

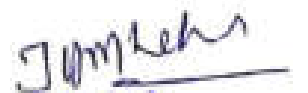
अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखन सहभाग	सत्र-३ घटक क्रमांक	सत्र-४ घटक क्रमांक
डॉ. दयावती पाडळकर भारती विद्यापीठाचे मातोश्री बयाबाई श्रीपतराव कदम कन्या महाविद्यालय, कटोरांब	१	-
प्रा. डॉ. सतिश सजेंराव देसाई शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे कॉलेज, मिरज	२	-
प्रा. बबन रणजित पाटीले सहाय्यक प्राध्यापक, समाजशास्त्र, दूरशिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर	३, ४	-
प्रा. सुषमा अर्जुन जाधव देवचंद कॉलेज, अर्जुननगर	-	१
प्रा. संतोष बाबूराव निलाखे श्रीमती मिनलबेन मेहता कॉलेज, पाचगणी	-	२
श्री. संपाजी कांबळे श्रीपतराव चौगुले महाविद्यालय, माळ्याडी-कोतोली, ता. पन्हाळा, जि. कोल्हापूर	-	३
प्रा. वसंत मोरे मोहनराव पतंगराव पाटील महाविद्यालय, बोरगाव, ता. बाळवा, जि. सांगली	-	४

■ संपादक ■

प्रा. मच्छिंद्र सकटे  
सौ. मंगलताई रामचंद्र जगताप कॉलेज,  
उंब्रज, जि. सातारा

(५)

  
Principal

Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya,  
BORGACH, Tal. Mahur Dist. Sangli



**घटक - ४**  
**भारतातील आरोग्यविषयक धोरण**  
**( Health Policy in India )**


**अनुक्रमणिका**

- ४.० उद्दिष्टे
- ४.१ प्रस्तावना
- ४.२ विषय विवेचन
  - ४.२.१ महिला आणि बालकांसाठीचे आरोग्यविषयक धोरण
  - ४.२.२ वृद्धांसाठीचे आरोग्यविषयक धोरण
  - ४.२.३ दारिद्र्यरेषेखालील लोकांसाठीचे आरोग्यविषयक धोरण
- ४.३ सारांश
- ४.४ स्वयं अध्ययनासाठी प्रश्न
- ४.५ स्वयं अध्ययन प्रश्नांची उत्तरे
- ४.६ स्वाध्याय / गृहपाठ
- ४.७ चिंतन आणि कार्य
- ४.८ अधिक वाचनासाठी पुस्तके

**४.० उद्दिष्टे :**

या प्रकरणाच्या अभ्यासानंतर तुम्हास

- ✱ महिला आणि मुलांसाठीचे आरोग्य विषयक धोरण व योजना समजावून घेता येतील.
- ✱ वृद्धांसाठीच्या आरोग्य विषयक धोरणाची व वृद्ध कल्याण कार्यक्रमांची माहिती करून घेता येईल.
- ✱ दारिद्र्यरेषेखालील लोकांसाठीचे आरोग्यविषयक धोरण व योजना समजावून घेता येतील.

  
**Principal**

Mahatma Patangrao Patil Mahavidyalaya,  
Borgarh, Tal. Walwa, Dist. Sangli



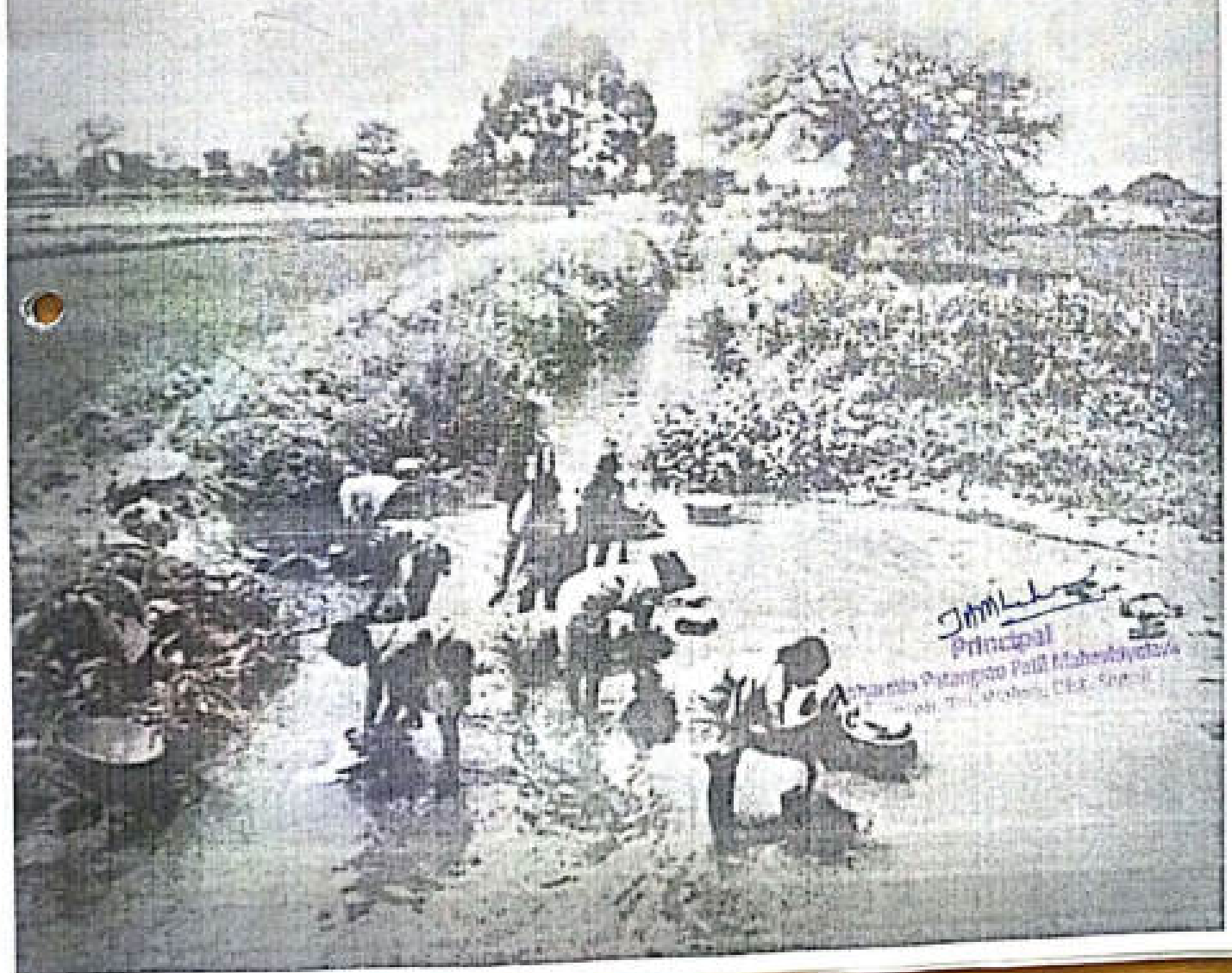


# Local History and Cultural Identity in India

भारतातील स्थानिक इतिहास आणि सांस्कृतिक ओळख

Editor

Dr. Haji Nadaf



*JmL*  
Principal

Acharya Patangrao Poddar Mahavidyalaya  
Borgol, Tal. Akole, Dist. Solapur



1. स्थानिक इतिहास समजाच्या नव्या दिसा	डॉ. नारायण भोसले	
2. स्थानिक इतिहास संगोपनाच्या सहाय्यक पद्धती	डॉ. अचनिश पाटील	
3. स्थानिक इतिहासाचे उपयोजन	डॉ. सुरेश शिखरे	१९-२९
4. सूक्ष्म किंवा अंशदायी इतिहासलेखन: थोडक्यात परिचय	सचिन बोलाईकर	३०-३३
5. स्थानिक इतिहासाची साधने	डॉ. अर्चना जाधव	३४-४६
6. मराठेकालीन ग्राम: रचना व स्थानिक इतिहास	डॉ. हाजी नदाफ, डॉ. दिपक जाधव	४७-६४
7. स्थानिक इतिहासलेखनातील समस्या: कसबा चौड गावाच्या संदर्भात	एम. बी. योरात	६५-६८
8. कौटुंबिक इतिहास: मराठा इतिहासातील शिंदे घराणे	डॉ. तानाजी हवालदार	६९-७२
9. बोरगावचे मराठेकालीन स्वामिनिष्ठ चिटणीस घराणे: एक कौटुंबिक इतिहास	डॉ. चंपाताई बोधले	७३-७५
10. पेठ वडगाव नगरपरिषद: स्थानिक प्रशासन व कार्य	प्रमोद कराडे	७६-८०
11. A Glimpse of the Urban History of Belgaum City	Dr. Pratibha Chikmath	८०-८७
12. Local History of Raybag	Dr. Vasant Malage	८८-९९
13. कासेगाव मधील देशमुखांची गद्दी: स्थानिक परिप्रेक्ष्य	डॉ. रविराज कांबळे	१००-१०३
14. मध्ययुगीन मराठेकालीन किल्ला वसंतगड	सुनिता भोसले	१०४-१०८
15. Tribal Social Reformer: Tarabai Modak (Tribal Rural Child Education in Bordi and Kosbad)	Dr. Mrs. Swati Sarode	१०९-११३
16. पाचगणी मधील एम.आर.ए. सेंटर: एक प्रेक्षणीय स्थळ	डॉ. सुनिल पवार	११४-११८
17. Historical Glimpse on Shri Shahu Chhatrapati Mill's Kolhapur	Dr. Priyanka Sarvalkar	११९-१२३
18. स्वातंत्र्यलढ्यातील रेंदाळ गावचे योगदान	डॉ. सुप्रिया खोले	१२४-१२८
19. कोल्हापूरचा पंचगंगा नदी घाट: एक स्थानिक इतिहास	बाबली गावडे	१२९-१३३
20. राधानगरी धरण: प्रकल्प व प्रकल्पग्रस्तांचे पुनर्वसन	सिद्दनाथ गाडे, राम सुतार	१३४-१३८

डॉ. चंपाताई बोमले



प्रस्तावना: १६३५ मध्ये आजजी चिरे हावजीखान सिध्दीकडे काम करत होते, सिध्दीच्या इतर सरदाराना आजजी चिरे याच्याबद्दल असूया निर्माण झाली. आजजीला विष देवून मारले. चिरेची भायको स्वभावाई व तिची दोन मुले बाळाजी व शामजी गुलाम म्हणून जिझीस मद्रस्त येथे नेत असताना जहाज राजापूरच्या बंदराला नेण्याची सुली एकमावाईनी केली. तिथे एकमावाईचा भाऊ विसोसकर सावकार यांनी मुक्तता केली. राजापूरच्या किल्यात बाळाजी आजजी हा कारकूनाने काम करत होता. बाळाजी आजजीने शिवाजी राजाना पत्र पाठवले व महाराजा बदलची निष्ठा व्यक्त केली.

१६६१ रोजी महाराजांनी कोकण स्वारी केली तेव्हा राजापूर जिंकून घेतले, तेव्हा बाळाजी आजजी चिरे स्वराजात सामील झाले. महाराजांनी बाळाजी आजजीचे सुंदर हस्ताक्षर पाहून तेव्हाच आणि भावाला कळीलीचे काम दिले. १६ ऑगस्ट १६६२ रोजी महाराजांनी बाळाजी आजजी चिरे यांना मुख्य चिटणीस म्हणून नेमणूक केली. त्यानंतर १ जून १६७४ रोजी राज्याभिषेकादरम्यान शिवरायांनी चिटणीस पद बहाल केले आणि चिरे आदनाच पागे पडले व चिटणीस आदनाचाने ओळखले जाऊ लागले. बाळाजी आजजी चिटणीस हे शिवाजी महाराजांच्या मृत्यूनंतर संभाजी राजांचा पत्रव्यवहार सांभाळत होते, पण बाळाजी आजजी संभाजी महाराजांच्या विरुद्ध कटात सामील झाले महारी केली म्हणून संभाजी राजांनी बाळाजी आजजीसह त्यांचा धाकटा भाऊ व मोठा भाऊ यांना देहान्ताची शिक्षा दिली व अमलात आणली. बाळाजी आजजींचा चेदा वशाचा खंडू आणि दहा वशाचा निळो यांनाही शिक्षा दिली. येसूबाईच्या मदतीने या मुलांची शिक्षा रद्द केली.

खंडो बल्लाळ यांनी संभाजी महाराजांच्या सेवेत राहून त्यांचा विश्वास संपादन केला. गोव्यावर स्वारी केली तेव्हा संभाजी महाराजांनी पोर्तुगीजांचा पाठलाग करित मांडवी नदीच्या बाहल्या प्रवाहात घोडा पातला आणि घोडा धोरला लागला. जवळच असलेल्या खंडो बल्लाळ यांनी जीवाची पर्वा न करता धोरत पुसून संभाजी राजांना धोरतून बाहेर काढले. संभाजी राजांनी खंडो बल्लाळ यांना राज्याची चिटणीस व पालखीचा मान ता. २३ मार्च १६८५ रोजी बहाल केला. संभाजी राजांच्या मृत्यूनंतर, १६८९ मध्ये मराठी मुलुख मुघलांनी व्यापला. मुघलांच्या हातून निसटून राजाराम महाराज जिंजीकडे जात असताना त्यांच्या सोबत खंडो बल्लाळ, बर्हिजी घोरपडे, प्रल्हाद निराजी इत्यादी सरदार होते. खंडो बल्लाळ व त्यांचे साथीदार मोघलांच्या हाती सापडले. खरे वदवून घेण्यासाठी त्यांचा छळ केला. परंतु खंडो बल्लाळ यांनी जागही यात्रेकरू आहेत एवढेच सांगत राहिले. तोपर्यंत राजाराम महाराज जिंजीकडे पोहचले. जिंजीला मुघलांचा वेढा पडला तेव्हा राजाराम महाराजांना जिंजीच्या वेढ्यातून महाराष्ट्रात जाण्यास वाट देण्यासाठी मोघलाकडील शिकें सरदाराना वश करण्याची जबाबदारी खंडो बल्लाळानी पार पाडली. त्यासाठी दाभोळच्या देशमुखीचे वतन शिकेंना दिले. त्यामुळे राजाराम महाराज महाराष्ट्रात सुधारून परत आले. १७०७ मध्ये खंडो बल्लाळ शाहू महाराजांच्या सेवेत आले रांगणा किल्ल्याच्या मोहिमेवर असताना छ. शाहू महाराजांचा घोडा उतरणीवर मारून लागला. खंडो बल्लाळानी प्रसंगवधान राखून शाहूराजांना वाचवले त्यामुळे संकट



# शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, महाराष्ट्र

## दूरशिक्षण केंद्र



एम. ए. भाग-२ : सत्र ४ : अर्थशास्त्र

EO-36 (Optinal Paper)

प्रगत बँकिंग

(शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० पासत)

*Mohanrao Patangrao Pali*  
Principal

Mohanrao Patangrao Pali Mahavidyalaya  
Sangli, Dist. Sangli

दूरशिक्षण केंद्र  
शिवाजी विद्यापीठ,  
कोल्हापूर



प्रगत वर्किंग  
एम. ए. भाग-२: ऐच्छिक पेपर-EO-36

### अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखक	घटक क्रमांक
डॉ. विजय कुंभार धनंजयराव गाडगीळ कॉलेज ऑफ कॉमर्स, सातारा	१, ४
डॉ. अनिल धोंडीराम सत्रे मोहनराव पतंगराव पाटील महाविद्यालय, बोरगांव ता. वाळवा, जि. सांगली	२, ३

### ■ संपादक ■

डॉ. विजय कुंभार  
धनंजयराव गाडगीळ कॉलेज ऑफ कॉमर्स,  
सातारा

डॉ. के. आर. तनगे  
ओंकार आर्ट्स, कॉमर्स, अँड सायन्स कॉलेज,  
गडहिंग्लज





## घटक - २

# बैंकांमधील पत आणि जोखिम व्यवस्थापन ( Credit and Risk Management in Bank )

### अनुक्रमणिका

#### २.० उद्दिष्टे

#### २.१ प्रास्ताविक

#### २.२ विषय विवेचन

##### २.२.१ मालमत्ता उत्तरदायित्व व्यवस्थापन - मालमत्ता उत्तरदायित्व

व्यवस्थापनाबाबत आरबीआयची मार्गदर्शक तत्वे

##### २.२.२ भांडवल पर्याप्तता - दूरदर्शी आणि असुरक्षितता निकष - बँकिंगविषयक बेसल निकष

##### २.२.३ बँक जोखीमीचे प्रकार - जोखीम व्यवस्थापनाची तत्वे

##### २.२.४ मालमत्ता दायित्व समितीचे संपटन - मालमत्ता दायित्व समितीची कार्ये

#### २.३ सारांश

#### २.४ स्वयं अध्ययनासाठी प्रश्न

#### २.५ स्वयं अध्ययनासाठी प्रश्नांची उत्तरे

#### २.६ पारिभाषिक शब्द

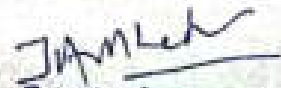
#### २.७ संपवासाठी स्वाध्याय

#### २.८ अधिक वाचनासाठी संदर्भग्रंथ

### २.०. उद्दिष्टे :

सदर प्रकरणाच्या अभ्यासानंतर आपणाला पुढील बाबींची अधिक कल्पना येण्यास मदत होते.

१. मालमत्ता उत्तरदायित्व व्यवस्थापन, मालमत्ता उत्तरदायित्व व्यवस्थापनाबाबत आरबीआयची मार्गदर्शक तत्वे अधिक स्पष्ट होण्यास मदत होते.

  
Principal

Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya  
Bordaoin, Tal. Waihu, Dist. Sangli



शिवाजी विद्यापीठ,  
कोल्हापूर, महाराष्ट्र

दूरशिक्षण केंद्र



एम. ए. भाग-२ : (सत्र-४) अर्थशास्त्र

EO-32 (Optional Paper)

सहकार : विचार आणि प्रशासन

(वैधानिक वर्ष २०१९-२० पाचल)

Mohamed Watarao Patil Mahavidyalaya  
Borgnon, Tal. Walwa, Dist. Sangli





दूरशिक्षण केंद्र  
शिवाजी विद्यापीठ,  
कोल्हापूर

सहकार : विचार आणि प्रयत्न  
एम. ए. भाग-२ : ऐच्छिक पेपर-EO-32


### अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखक	घटक क्रमांक
डॉ. निलेश गुरव छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा	१
डॉ. सुजित कसबे आमदार शशिकांत शिंदे महाविद्यालय, मेढा	२
डॉ. काशिनाथ रामचंद्र तनगे कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज	३, ४

### संपादक

डॉ. राहुल शं. म्होपरे  
देवचंद कॉलेज, अर्जुननगर

डॉ. अनिल सत्रे  
मोहनराव पतंगराव पाटील  
महाविद्यालय, बोरगाव

  
Principal  
Mohanrao Patangrao Patil Mahavidyalaya  
Borgan, Tal. Walwa, Dist. Sangli